

Aigars Lielbārdis

Dr. philol., folkloras pētnieks,

Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts

Dr. philol., folklore researcher,

Institute of Literature, Folklore and Art of the University of Latvia

E-pasts / e-mail: aigars.lielbardis@lulfmi.lv

DOI: 10.35539/LTNC.2024.0054.14

Lauku un pilsētvides tradīciju saskare dziednieku praksēs mūsdienās

The Interaction of Rural and Urban Traditions in Contemporary Healing Practices

Atslēgvārdi:

dziedniecība,
tradicionālā kultūra,
folkloras kustība,
mūsdienu garīgums,
alternatīvā medicīna,
normatīvais regulējums

Keywords:

healing,
traditional culture,
folklore revival movement,
contemporary spirituality,
alternative medicine,
legal framework

Raksts izstrādāts Latvijas Zinātnes padomes atbalstītajā LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta projektā "Pieredze pilsētā: naratīvi, atmiņas, vietas mantojums" (Nr. lzp-2020/1-0096).

Kopsavilkums

Pētījuma uzmanības centrā ir dziedniecības tradīcijas mūsdienu pilsētvidē, detalizēti analizējot vienas dziednieces individuālo pieredzi un praksi (gadījumu izpēte), savukārt tradīcijas pētniecības, vēsturiskā konteksta un plašākas mūsdienu situācijas raksturojumam ir izmantoti dažādos laikos tapuši pētījumi un gan publicēti, gan nepublicēti arhīvu materiāli, kā arī intervijas ar dziedniecības praktiķiem. Publikācijas pamatā ir kvalitatīvs pētījums par mūsdienu dziedniecības praksēm, kas aplūkotas mūsdienu garīguma kontekstā, šķirot tās no vārdošanas tradīcijām.

Raksts sniedz ieskatu arī lauku un pilsētvides folkloras un tradīciju pētniecībā vēsturiski, raksturo mūsdienu dziednieku darbības tiesiski normatīvo regulējumu Latvijā, kā arī atklāj dziedniecības prakšu Latvijā līdzību un iekļaušanos kopējā Eiropas un pasaules mūsdienu garīguma plūsmā. Apzīmējums *mūsdienu garīgums* ietver gan mūsdienu sabiedrības paradumus, ko raksturo dažādu reliģisko uzskatu un sistēmu, ticības priekšstatu, garīgo un pārnacionālo dziedniecības prakšu eklektisms un plurālisms, gan plašāku pētniecisko pieeju kopumu, kas fokusējas uz mūsdienu garīguma (*New Age*, *Wicca*, Rietumu ezotērika, neopagānisms u. c.) dažādām izpausmēm.

Summary

The research delves into healing traditions within urban environments, offering a detailed analysis of individual healers' experiences and the reception by their clients through a case study approach. It draws upon a historical and contemporary context provided by research spanning different eras, along with published and unpublished archival materials and interviews with healing practitioners. This publication is grounded in a qualitative study of contemporary healing practices, explored within the framework of contemporary spirituality, distinct from charming traditions.

Additionally, the article offers insights into historical research on rural and urban folklore and traditions, outlines the legal and regulatory framework governing contemporary healing practices in Latvia, and elucidates the similarities and integration of these practices into the broader spectrum of contemporary spirituality in Europe and worldwide. The term contemporary spirituality encompasses the diverse habits of contemporary society, characterised by the eclecticism and pluralism in religious beliefs and systems, spiritual and transnational healing practices, and various research approaches focusing on expressions of contemporary spirituality such as New Age, Wicca, Western esotericism, Neopaganism, among others.

levads

Intervija ar dziednieci notika pirmsdien, 2022. gada 18. jūlijā plkst. 14.00. Par laiku bijām vienojušies iepriekš. Lai arī zināju, ka dziednieci pirms mūsu tikšanās apmeklēs klients, tomēr ierados mazliet agrāk. Dziednieces kabinets un pieņemšanas vieta atrodas Rīgā, kādā no Pārdaugavas vēsturiskajiem rajoniem, renovētā, šķiet, padomju gados celtā būvē, kas pārtapusi par biroju ēku. Ceturtajā stāvā, netālu no dziednieces kabineta durvīm, iepretim kāpnēm ierīkota neliela uzgaidāmā telpa, kur, ādas dīvānā iegrimis, gaidīju norunāto laiku. Tā, sēžot dīvānā, nebija redzamas dziednieces kabineta durvis, tādēļ arī nemanīju, ka klients pēc dziednieces apmeklējuma jau bija aizgājis, izmantojot citas kāpnes, savukārt dziedniece, garām ejot, vaicājoši izteicās: "Ak tad zinātnieciņš jau atnācis?!" Lai arī šī uzruna, domājams, bija daļa no savstarpējas pozicionēšanās un sociālo lomu spēles, taču turpmākā vairāk nekā divas stundas ilgā saruna un intervija izvērtās draudzīga un atklāta.

Pirms 15 gadiem dziedniece pārcēlusies uz Rīgu no kādas Kurzemes pilsētas, lai apgūtu dziedniecību, iegūtu finansiālu un emocionālu brīvību, kā arī lai attālinātos no mazpilsētas pažiņu un radu loka. Šis ir tikai viens gadījums starp citiem līdzīgiem, kas atklāj mūsdienu sabiedrības un tradīciju mobilitāti, migrāciju, arī lielo pilsētu, it īpaši Rīgas, vilinājumu, un rada lielākas iespējas arī ekonomiskiem ieguvumiem. Vai tas liecina par vārdošanas un dziedināšanas tradīciju, kas veidojušās vēsturiski atšķirīgā – pilsētas un lauku – vidē, izzušanu vai saplūšanu mūsdienu sabiedrības dzīvesveida un paradumu ietekmē? Vai arī vērojama pētnieciskā skatpunkta maiņa, nojaucot ģeogrāfiskās robežas un aktualizējot dažādu tradicionālās kultūras formu pastāvēšanu neatkarīgi no vides vai pāri tām?

Šis pētījums pievēršas dziedniecības tradīciju pastāvēšanai pilsētvidē, analizējot jau minētās dziednieces pieredzi (gadījuma analīze), savukārt tradīcijas pētniecības, vēsturiskā konteksta un plašākas mūsdienu situācijas raksturojumam ir izmantoti dažādos laikos tapuši pētījumi un gan publicēti, gan nepublicēti arhīvu materiāli, kā arī intervijas ar dziedniecības praktiķiem. Šā raksta pamatā ir kvalitatīvs pētījums par dziedniecību pilsētvidē, aplūkojot to mūsdienu garīguma (*contemporary spirituality*) kā pētnieciskas pieejas un kontekstuālās metodes (Ben-Amos 1971; 1993; Bauman 1983) ietvarā. Lai atklātu mūsdienu situāciju, līdzās dziļajām intervijām ar nozares praktiķiem un intervijām dziedniecības pakalpojumu sniegšanas vietās plašāka salīdzinošā informācija gūta, izmantojot arī elektroniskos plašsaziņas līdzekļus (dziednieku un dziedniecības biedrību, apvienību mājas lapas un sociālie konti). Dziedniecības normatīvā regulējuma analīzē izmantoti Eiropas Savienības un Latvijas Republikas normatīvie akti, Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra un Valsts ieņēmumu dienesta publiski pieejamie dati.

Šajā rakstā tautas ārstniecības prakšu nošķiršanai tiek izmantoti divi apzīmējumi – vārdošana un dziedniecība. Pirmajā ietverts tradīcijās balstītu ārstniecības paņēmieni un buramvārdu lietojums, saistot ar vēsturisko tradīciju latviešu kultūrā un attiecinot to galvenokārt uz lauku vidi; ar otro apzīmēti mūsdienu sabiedrībā praktizētie garīgās un fiziskās veselības atgūšanas un uzlabošanas paņēmieni, kuru cilme vairumā gadījumu nav saistīta ar vietējām tradīcijām¹, bet kam ir inter- vai pārnacionāls raksturs un kas ir radniecīgi dažādām garīgām un reliģiskām kustībām Eiropā un pasaulē.

No laukiem uz pilsētu folkloras pētniecībā

Atšķirīga pieeja lauku

un pilsētvidē pastāvošu tradīciju dokumentēšanā un pētniecībā Latvijā aizsākās jau līdz ar pirmajiem plašākiem folkloras vākumiem 19. gs. otrajā pusē un bija saistīta ar nacionālo atmodu un nacionālā romantisma idejām (Plakans 1971; O'Connor 2003: 46), latviešus un latviešu kultūru saistot galvenokārt ar lauku vidi un zemniecību. Lai gan latvieši bija nozīmīga daļa arī pilsētu iedzīvotāju vidū, tomēr līdzās valodai un etnis-kajai piederībai tieši lauku vidē pastāvošā un mutvārdos mantotā folklorā kļuva par latviešu nacionālās identitātes pamatu (Plakans 2011: 226). Arī pirmās nozīmīgās latviešu materiālajai un nemateriālajai kultūrai veltītās izstādes, kas notika 1896. gadā Rīgā Viskrievijas X Arheoloģiskā kongresa laikā, centrā bija lauku ļaudis un lauku vidē rastās vērtības – muzikālās tradīcijas un amatniecība (Plutte, 1896).

Nošķirtu vēstījumu pastāvēšana lauku un pilsētas kultūrvides interpretācijās latviešu folkloristikā turpinājās starpkaru periodā. Dalījums nereti kalpoja vienas, visbiežāk lauku, vides izcelšanai un detalizētai izpētei, pilsētas tradīcijām atvēlot vien pretstata vai vispārināta salīdzinājuma lomu, lai arī tradīciju pētnieki un dokumentētāji dažādos laikos ir aicinājuši dokumentēt arī pilsētas dzīvi, piemēram, viens no fotoetnogrāfijas² aizsācējiem Latvijā Mārtiņš Sams (1892–1941):

Arī pilsētās sastopami visai interesanti objekti, piem., daži zābaku tīrītāji zeņķi, papirosu, avižu tirgoņi uz ielām. Daugavmalā, Rīgā redzēsiet, ka sieviņas pēc koku ielādēšanas kuģi uzlasa kurvišos un maisos krastmalā palikušās koku šķembeles, skaidas etc. Tie, protams, ir vairāk individuāli objekti, bet viņu kolekcija nav atstājama pie malas, lai būtu attēlots – izcilus stāvošais, viduvējais, parastais, dienišķais, resp., tipiskais un treškārt individuālais tautas dzīvē un darbā. (Sams 1921: 122)

Tomēr šie aicinājumi neguva plašu atbalstu tradīciju krājēju vidū. Līdz 1924. gadam, kad tika nodibināta Latviešu folkloras krātuve (LFK), folkloras vākšanu Latvijā organizēja

1 Tradīciju veido pastāvīgas folkloras vienības, kas sakņojas pagātnē un tiek pārmantotas paudzēs, un sabiedrības lietojumā tās pastāv un variējas (Bauman 2004: 26).

2 Par fotoetnogrāfiju plašāk skat. Lielbārdis 2022.

Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija³, Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļa⁴, iesaistoties individuāliem pierakstītājiem. To uzmanība, tāpat kā LFK darbība, bija vērsta uz folkloras pierakstīšanu lauku vidē. Turklāt starpkaru periodā, īpaši K. Ulmaņa autoritārā režīma laikā, pastāvēja centieni uzturēt plašā sabiedrībā uzskatu par latviešiem kā zemnieku tautu, kas savas kultūras pilnbriedu bija sasniegusi kādā idealizētā pagātnē.

Folkloras un etnogrāfijas pētnieku uzmanības veltīšana galvenokārt lauku sabiedrībai un tās kultūras mantojumam nebija tikai Latvijas, bet arī citu valstu kultūru pētniecības videi raksturīga iezīme, kas Rietumeiropas folkloristikā kā dominējošs diskurss kopš brāļu Vilhelma un Jakoba Grimmu laika⁵ saglabājās līdz pat 20. gs. 60. gadiem un bija saistīts ar koncepta "tauta" lietojumu (Bula 2011: 54). Plašākas diskusijas pētnieku vidē un pievēršanos pilsētas sabiedrības un tajā cirkulējošās folkloras apzināšanai Eiropā veicināja vācu folklorista Hermana Bauzingera (*Bausinger*, 1926–2021) 1961. gadā publicēts pētījums par folkloras turpināšanos un pastāvēšanu industriālā vidē (Bausinger 1990). Arī latviešu folkloristi pēc Otrā pasaules kara pirmajās padomju perioda zinātniskajās ekspedīcijās pierakstīja folkloru rūpniecās, cehos, piemēram, 1950. gadā apmeklējot Līgatnes papīrfabriku (LFK 1860)⁶, tomēr šie gadījumi skatāmi ne tik daudz kā atteikšanās no dominējošā uzskata par folkloras rašanos un spēju pastāvēt vien lauku vidē, bet gan vērtējami padomju folkloras radīšanas un vākšanas kontekstā staļinisma periodā (Miller 2015; Ķencis 2019). Padomju Latvijas folkloristikā būtiskas izmaiņas un akcentu pārnese attiecībā uz folkloras cilmes un funkcionēšanas vidi nenotika – pētnieki turpināja pievērsties galvenokārt 19. gs. otrajā pusē un 20. gs pirmajā pusē lauku vidē vāktajiem, publicētajiem un Latviešu folkloras krātuvē glabātajiem folkloras materiāliem, fokusējoties uz

3 Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija – pirmā latviešu zinātniskā organizācija, kas rūpējās par nacionālās literatūras izdošanu, pievērsās latviešu valodas pētniecībai, tautas mūzikas, folkloras, etnogrāfijas materiālu apzināšanai, krāšanai un publicēšanai. Komisija pastāvēja Rīgas Latviešu biedrības paspārnē no 1869. līdz 1940. gadam (Zanders 2004: 52–87).

4 Jelgavas Latviešu biedrība pastāvēja no 1880. līdz 1940. gadam, biedrības darbība atjaunota 1990. gadā.

5 Jau kopš Grimmu 19. gs. sākumā publicētajām "vācu pasakām", kas ietekmēja nacionālromantisma idejas un folkloristikas gaitu arī nākamajā gadsimtā visā Eiropā, pastāvēja paradokss un maldīgs uzskats par šīs folkloras rašanos laukos, jo izrādījās, ka vairums no tām pierakstītas pilsētvidē, literāri uzlabotas vai jaunradītas, tostarp pārstāstītas no senākiem publicējumiem franču valodā (Dégh 1979: 87).

6 Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Folkloras institūta (līdz Otrajam pasaules karam un mūsdienās – Latviešu folkloras krātuve) zinātniskā ekspedīcija Siguldā 1950. gadā. Pieejams: <https://garamantas.lv/lv/collection/886539/4-zinatniska-ekspedicija-Sigulda> [sk. 28.07.2023.].

padomju pētnieciskās cenzūras mazāk skartajiem žanriem – tautasdziesmām, pārēmijām un pasākām. Folkloras institūts, kas bija LFK vietā jaunizveidotā institūcija Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas pakļautībā, pārņēmot un turpinot LFK darbību, zinātniskās ekspedīcijas un folkloras pierakstīšanu organizēja izbraukumos uz dažādiem Latvijas lauku rajoniem, ciematiem un mazākām pilsētām, folkloru pierakstot ne vairs no *zemniekiem*, bet no *darbaļaudīm* kolektīvajās saimniecībās.

Radot nosaukumu un veidojot izpratni par pilsētas folkloru, starptautiskā pētniecībā ir izmantoti galvenokārt divi apzīmējumi – pilsētas (*urban*) vai mūsdienu (*contemporary*) folklorā, teikas, leģendas, nostāsti. Pirmo reizi terminu “pilsētas teikas” (*urban legends*) lietoja amerikāņu folklorists, Indiānas Universitātes profesors Ričards Dorsons (*Dorson*, 1916–1981), runājot par nostāstiem, kas cirkulēja modernajā (t. i., 60. gadu) amerikāņu sabiedrībā. Tie bija personīgā vai citu pieredzē balstīti vēstījumi par traģiskiem notikumiem, sastapšanos ar spokiem, nāves gadījumiem, kas saistīti ar braukšanu, automašīnām, ceļiem un šosejām (Dorson 1968: 166). Turpinot pētīt dažādu etnisku un sociālu sabiedrības grupu kultūrpieredzi ASV, 1970. gada publikācijā jautājot, vai pilsētā ir tauta, R. Dorsons pats uz savu uzdoto jautājumu atbildēja apstiprinoši, norādot, ka folkloristiem vajadzētu pārskatīt savu izpratni par “tautu” un “folkloru” (Dorson 1970: 215–216).

Savukārt pilsētas teiku un nostāstu žanru Eiropas un ASV folkloras pētniecībā kopš 20. gs. 60. gadiem ir attīstījusi amerikāņu folkloriste Linda Dēga (*Dégh*, 1918–2014) (Dégh 1996). Šobrīd apzīmējumu “pilsētas teikas” (arī “pilsētas leģendas”) gan pētniecībā, gan populārajā kultūrā lieto plašāk, attiecinot uz mūsdienu sabiedrībā cirkulējošiem, šausmas vai bailes rosinošiem stāstiem, atklājot neparastus gadījumus, ko piedzīvojuši attāli draugi vai paziņas pilsētas vai industriālā vidē, vai arī notikumus, kas saistīti ar tehniskām vai tehnoloģiskām iekārtām (automašīnas, vilcieni, ekrāni, datori, roboti, telefoni utt.), klātesot un darbojoties pārdabiskām vai mitoloģiskām būtnēm. Savukārt pilsētas folklorā mūsdienās ietver gan tradicionālos folkloras žanrus, gan to starpformas; tā tiek lietota, pastāv un variējas mūsdienu sabiedrībā, akcentējot tagadnību, tehnoloģiju un tehnisku risinājumu klātbūtni kā pašā vēstījuma saturā, tā arī izplatībā, piemēram, izmantojot interneta resursus un sociālos medijus.

Arī buramvārdu un tautas ārstniecības senākos pētījumos uzmanība bija pievērsta galvenokārt lauku videi un tradīcijas izplatībai tajā, mazāk aplūkota un vērtēta pilsētvides loma un nozīme ieražu konstruēšanā, bagātināšanā un dažādošanā. Latviešu folkloristikā vārdošanas tradīciju pētījumi, publicējumi, buramvārdu tekstu un tautas medicīnas aprakstu apkopojumi līdz Otrajam pasaules karam tika veidoti galvenokārt no lauku vidē iegūtiem folkloras materiāliem, kas vākti sākot jau ar 19. gs. 60. gadiem (Brīvzemnieks 1881), un starpkaru periodā, izmantojot Latviešu folkloras krātuves vākus (Kurtz 1937–1937, Straubergs 1939–1941). Padomju varas pirmajos

gados pēc Otrā pasaules kara latviešu tautas medicīnas pētniecību Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Folkloras institūtā līdz savam arestam un izsūtījumam uz Sibīriju turpināja dzejnieks un ārsts Andrejs Kurcijs (īstajā vārdā Andrejs Kuršinskis, 1884–1959) (LVA 1896-2-2020; LVA 2372-1-5). Domājams, ka gan Kurcija aresta dēļ, gan padomju ideoloģijas, antirelīģisko pasākumu un vispārējas zinātnisko publicējumu cenzūras dēļ 50. gadu sākumā apsīka ar tautas reliģiju saistītu žanru (buramvārdi, ticējumi, atsevišķi teiku paveidi) pētniecība Latvijā, kas tika atsākta vien 80. gadu vidū.

Eiropā un pasaulē reliģijas un alternatīvās medicīnas pētniecība tika aktualizēta 20. gs. 70. gados ASV, kad folkloristu, komunikācijas un runas etnogrāfu pētījumi par dziedināšanas seansu kā mākslas performanci raisīja interesi arī konvencionālās medicīnas pārstāvju vidū (Santino 1985: 153–154; Kleinman 1984). Tautas medicīnas pētniecība turpinās arī mūsdienās, rodot arvien jaunas pieejas un veidus cilvēka garīgās un fiziskās dziedināšanas vajadzību un prakšu izzināšanā gan konvencionālās medicīnas, gan garīgo strāvojumu kontekstā (Sointu, Woodhead 2008; Roussou 2021; Levin 2022).

Mūsdienu garīgums

Mūsdienās dziedināšanas tradīciju izpētē, no vienas puses, joprojām ir nozīmīgi satura, valodas, cilmes, izplatības u. c. vēstures izziņā balstīti jautājumi, kas saistīti ar pagātnes kontekstiem un ietekmi uz šā brīža tradīcijām (Pócs 2019; Black 2020; Cianci, Wolf 2022), no otras puses, pētnieki arvien vairāk pievēršas tradīciju vides sarežģītās uzbūves un komunikācijas tīklojumu atklāšanai tagadnes griezumā, skarot globalizācijas, transnacionālisma un multikulturālisma aspektus (Roussou 2021). Kopš 20. gs. 60.–70. gadiem Rietumu kultūras pasaule piedzīvojusi dažādas garīguma revolūcijas un kustības, piemēram, *New Age*⁷, *Wicca*⁸, *Ásatrú*⁹ u. c., kas iekļaujas mūsdienu Rietumu ezotērikas un neopagānisma strāvojumos. Viens no to būtības aspektiem ir piedāvāt citu garīguma modeli un ticības brīvību pretnostatījumā Rietumu sabiedrībās nomināli dominējošajai reliģijai – kristietībai.

Arī Latvijā, neskatoties uz padomju režīma vispārējiem sabiedrības brīvības ierobežojumiem un cenzūru, Rietumos notiekošie sabiedriskie procesi un kultūras

7 *New Age* – reliģiska kustība, kas akumulēja dažādu laikmetu un kultūru garīgās un reliģiskās sistēmas un priekšstatus, veidojot jaunas un individuālas garīguma prakses. Rietumu sabiedrībā strauji izplatījās 20. gs. 70. gados.

8 *Wicca* – reliģiska kustība, kas plašu popularitāti ieguva 20. gs. 60. gados Lielbritānijā, vēlāk izplatoties citās angliki runājošās kopienās, valstīs. Idejiski tuva neopagānismam, Rietumu ezotērikai. Latviešu valodā atveidojama kā “raganu zināšanas”, “raganu mācība”.

9 *Ásatrú* – reliģiska kustība, kas dibināta Islandē 20. gs. 70. gadu sākumā.

aktualitātes atbalsojās, dodot impulsus arī folkloras kustībai. Atmosdas laikā 20. gs. 80. gados notika vispārēja nacionālās kultūras un folkloras tradīciju aktualizācija plašā sabiedrībā, tās pārmantojot, iemācoties vai arī radot no jauna. Folkloras kustība ietvēra ne tikai pievēršanos muzikālajai folklorai (Klotiņš 2002), bet arī materiālās kultūras mantojumam (Karlsonē 2013: 147–159), ar tautas reliģiju un garīgumu saistītiem folkloras žanriem (ticējumi, gadskārtu ieražas, buramvārdi) un dievturībai¹⁰, kā arī aktualizēja folkloras mantojuma nozīmi un problemātiku kopumā. Līdzīgi kā pirmās Atmosdas laikā 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. 20. un 30. gados gados, folkloras mantojums un simboli noderēja nacionālās identitātes stiprināšanā un sabiedrības saliedēšanā (Ūdre 2019; Stasulane 2023: 8–9), kā arī lai nošķirtos un atšķirtos no padomiskā.

Vispārēja tradicionālās kultūras un reliģisko tradīciju aktivitāte Atmosdas periodā sabiedrībā radīja interesi arī par “seno latviešu” slepenajām, gadsimtos glabātām, it kā no ārējas un svešu kultūru ietekmes paglābtām zināšanām – dziedniecību, pirtniecību un rīkstniecību, tām pamazām kļūstot par atsevišķu žanru un iekļaujoties plašākā mūsdienu garīgo un reliģisko strāvojumu (neopagānisms, raganu zināšanas, ezotērika u. c.) plūsmā. Atmosda raisīja sabiedrībā interesi ne tikai par alternatīvām reliģiskām pieredzēm, bet ietekmēja arī divu Latvijā skaitliski lielāko kristīgo konfesiju – katolicisma un luterisma – darbību. Plašai sabiedrībai pieejamāki kļuva dievnami un dažādi reliģiska satura pasākumi, piemēram, Jaunavas Marijas debesīs uzņemšanas svētki ik gadus Aglonā 15. augustā pulcēja arvien lielāku skaitu ticīgo. Tādējādi arī kristīgo konfesiju aktivitāte veicināja tautas ārstniecības tradīciju izplatību, piemēram, dziednieciskā ūdens izmantošanu no Aglonas avotiņa, kas jau padomju cenzūras atbalstītos un tautas *māņticību* atmaskojošos publicējumos bija guvis ievērību (Arons 1966: 60).

Vārdošanas un dziedināšanas tradīciju funkcionēšanā ikdienas dzīvē un tās izpētē nozīmīgs ir ticības, reliģijas aspekts, kā arī tautas medicīnas pozicionēšanās pret konvencionālo medicīnu. Vēsturiski Latvijas teritorija bijusi sadalīta katolicisma un luterisma ietekmju zonās, kur, jo īpaši Latgalē, nozīmīga tautas reliģijas un tautas medicīnas tradīcijas veidojoša sastāvdaļa bija (ir) baznīcas svēto un relikviju kults (Lielbārdis 2014: 83–84). Folkloras un reliģiju pētniece Mariona Bovmane (*Bowman*, 1955), lai iegūtu plašāku izpratni par reliģiju, kādu patiesībā pieredz sabiedrība, rosina pētniecībā skatīt trīs savstarpēji saistītus komponentus – oficiālā reliģija, tautas (*folk*) reliģija un individuālā reliģiskā pieredze un interpretācija (Bowman, Valk 2014: 4), kas savukārt daļēji sasaucas ar vernakulārās reliģijas konceptu (Primiano 1995).

10 Dievturība ir nacionālromantisma ideju ietekmē Latvijā 20. gs. 20. gadu vidū veidojusies reliģiska kustība (viens no aizsācējiem Ernests Brastiņš, 1892–1941). Plašāk skat. Ozoliņš 2013; Stasulane, Ozoliņš 2017; Ozoliņš 2023.

Latviešu tautas medicīna ir cieši saistīta ar Rietumu medicīnas attīstību, kristietības klātbūtni un ietekmi latviešu kultūrā pagātnē (Lielbārdis 2018), kā arī ar mūsdienu tradicionālās medicīnas tendencēm. Tautas medicīna ir daudzslāņains zināšanu, paražu un prakšu kopums, kam piemīt vēsturiska, kultūras un reliģiska dimensija. Kā norādījis amerikāņu folklorists Džeks Santino (*Santino*, 1947), tautas medicīnas un dziedniecības sistēmas ietver ne tikai ticējumus, bet tās ir arī paražas, naratīvi, materiālā kultūra; tās vienlaikus ir garīgas un pragmatiskas, sakrālas un laicīgas (Santino 1985: 153). Tautas medicīna satur priekšstatus par slimību izcelsmi un dziedināšanas veidiem (tautas/vernakulārā reliģija), performatīvas un ritualizētas darbības atbilstoši konkrētajam mērķim, laikam un telpai; izmanto ārstnieciskos līdzekļus (amuleti, vielas un priekšmeti, *Materia medica*).

Raksturojot garīguma meklējumus mūsdienu sabiedrībā, starptautiskos pētījumos tiek lietoti dažādi termini – ikdienas garīgums, alternatīvais garīgums, tautas reliģija, vernakulārā reliģija, Rietumu ezotērika, kā arī mūsdienu garīgums. Šiem nosaukumiem nav identiskas semantiskās slodzes, taču tie ir saturiski papildinoši. Šīm garīgajām plūsmām ir viena kopīga iezīme – tās visas skar dažādas alternatīvās medicīnas izpausmes un bieži vien piedāvā arī garīgās un fiziskās dziedināšanas iespējas vai padomus. Vienlaikus tie ir gan garīguma meklējumi, personīgās krīzes pārvarēšanas treniņi, pašattīstība un izaugsme, gan arī fiziskā dziedināšana, kā arī protests, neticība un vilšanās konvencionālajā medicīnā, kas īpaši aktualizējās *Covid-19* pandēmijas laikā un pēc tās. Pašreizējo situāciju un sabiedrības garīguma prakses Eiropā un Latvijā precīzāk raksturo termins "mūsdienu garīgums". M. Bovmane mūsdienu garīguma konceptā ietver plašu dziedināšanas prakšu daudzveidību; svētceļojumus gan uz pirmskristietībā un viduslaiku kristietībā izmantotām vietām, gan jaunu svētvieta radīšanu; paražu (kristīgo un pagānisko) atdzimšanu; sakrālās telpas un rituālu veidošanu; kā arī robežu izzušanu starp reliģijām un "ticību bez piederības" (Bowman 2001: 45). Dažādu kultūru un reliģiju dziedināšanas paņēmieni apvienošanu mūsdienu dziedniecības praksēs portugāļu antropoloģe Eiženija Ruso (*Roussou*) sauc par pārnacionālo/transnacionālo garīgumu (*transnational spirituality*) (Roussou 2021: 2).

Apzīmējums "mūsdienu garīgums" ietver gan mūsdienu sabiedrības paradumus, ko raksturo dažādu reliģisko uzskatu un sistēmu, ticības priekšstatu, garīgo un pārnacionālo dziedniecības prakšu eklektisms un plurālisms, gan plašāku pētniecisko pieeju kopumu, kas fokusējas uz mūsdienu garīguma dažādām izpausmēm. Kā pētnieciskais ietvars tas akumulē sevī ar dažādām mūsdienu garīgām kustībām saistītos pētījumos – *New Age* (Levin 2022; Sutcliffe, Bowman 2000), (neo)pagānismu (Aitamurto, Simpson 2014), ezotēriku (Asprem, Granholm 2013), garīgumu (Sointu, Woodhead 2008), alternatīvās un konvencionālās medicīnas paustās atziņas (Thomas, Nicholl, Coleman 2001; Kaptchuk 2002), kā arī šo kustību iesaisti mūsdienu

sabiedrības patērieciskumā (*consumerism*) (Gauthier, Martikainen 2013). Semantiskā ietvērums ziņā tuvs ir apzīmējums "alternatīvais garīgums", taču tas paredz būt opozīcijā vai atšķirties no vispārpieņemtā vai oficiāli atzītā (Sutcliffe, Bowman 2000: 11), bet mūsdienās šīm robežām starp reliģijas pozīciju un opozīciju ir tiecība zust.

Mūsdienu garīgums ir par tradicionāliem uzskatīto reliģiju un konvencionālās medicīnas ietvaru, uzstādījumu, tradīciju, zināšanu pārvērtēšana un prioritārā stāvokļa atcelšana, taču ne mantojuma iznīcināšana. No plašā vērtību klāsta tiek veidota jauna – individuāla reliģija un dziednieciskās prakses, pārveidojot, apvienojot un paturot vien to, kas katram personīgi vai jaunajā konceptā iederīgs, neņemot vērā kultūru, valodu un ģeogrāfiskās robežas. Būtiska mūsdienu garīgumu iezīme ir arī mūsdienu komunikācijas tehnisko risinājumu lietojums – interneta resursi un sociālie tīkli, kas ievērojami paātrina dziedniecības aktualitāšu izplatīšanos un nodrošina to uzturēšanu sabiedrības pieprasījumā. Tādējādi, piedāvājot vai izmantojot dziedniecības praktiķu pakalpojumus, vai nodarbojoties ar sevis garīgu vai fizisku dziedināšanu, dziedniekiem un arī sabiedrībai kopumā ir pieejama neierobežota zināšanu ieguves, domu apmaiņas un praktisko treniņu telpa. Digitālās komunikācijas rīki kalpo ne tikai saziņai, bet arī nodrošina attālināto dziedniecību, tādējādi uzturot un veidojot mūsdienu dziedniecības prakses.

Dziednieku darbības tiesiski normatīvais regulējums

Mainoties politiskajai un sociāl-ekonomiskajai situācijai nesenaajā Latvijas vēsturē – 20. gs. 80. gados un divtūkstošo gadu sākumā (Atmoda, valsts neatkarības atgūšana, pāriešana uz tirgus ekonomiku, valsts iekļaušanās Eiropas Savienībā), mainījās arī sabiedrības attieksme un izpratne par tradicionālo kultūru, tās lomu dažādu sabiedrības grupu un indivīdu kultūras patēriņā un nacionālas kopienas veidošanā, par Eiropas kopējo kultūras mantojumu, UNESCO, utt. Sabiedrība pamazām ieguva vārda, rīcības, reliģijas, uzskatu, ceļošanas u. c. brīvības, ko paredz demokrātija, taču vienlaikus piedzīvoja arī saimniecisko un ekonomisko aktivitāšu valstisku normēšanu, administrēšanu un birokratizāciju, kas savukārt ietekmē sabiedrības paradumus, tostarp vārdošanas un dziedniecības tradīcijas.

Pagājušā gadsimta 90. gados, daļēji pārņemot Latvijas Republikas starpkaru perioda tiesisko un juridisko bāzi, tika izstrādāts jauns normatīvais ietvars, kas regulēja sabiedrības iesaisti tirgus ekonomikā, skarot arī dziedniecības tradīcijas un praktiķu statusu. Jau 1992. gadā tika uzsākta profesiju klasifikatora izveide, un 1998. gadā tas tika apstiprināts¹¹. Klasifikators ir veidots (precīzāk – tulkots), piemērojot

11 Aktuālo redakciju skat. Profesiju klasifikators 2022. Tiesšsaiste. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/80> [sk. 27.07.2023.].

Starptautisko standartizēto profesiju klasifikāciju (šobrīd ISCO-08), kuras sākumi meklējami jau 19. gs. Eiropas darba tirgū, savukārt pirmā pilnīgā redakcija tika pieņemta 1957. gadā 9. starptautiskās darba statistiķu konferences laikā (ICLS, *International Conference of Labour Statisticians*), pamatojoties uz 13 valstu iesniegtajiem datiem¹². Profesiju klasifikators ietver trīs ar vārdošanas tradīcijām saistītas profesiju kopas – dziednieki (alternatīvās un papildinošās medicīnas speciālisti, tostarp fitoterapeits, jogas terapeits, jogas speciālists un jogas meistars, grupa Nr. 3230); reliģisko lietu speciālisti (grupa Nr. 3413); astrologi, zīlnieki un tiem radniecīgu profesiju pārstāvji (grupa Nr. 5161).

Tā kā klasifikācija ir tulkota un balstīta galvenokārt Eiropas valstu profesiju vēsturē, tā pilnībā neatspoguļo Latvijas kultūrvēsturisko mantojumu, profesijas nosaukuma semantisko ietvērumu, apzīmējumu cilmi, arī priekšstatus un tradīcijas, kas Latvijas kultūrvēsturē saistās ar attiecīgajām profesijām, turklāt tulkojums ne vienmēr ir korekts. Ar precīzāku un atbilstošāku profesiju sadalījumu, nodarbošanās aprakstiem un to pienākumiem var iepazīties ISCO mājas lapas piedāvātajos resursos angļu valodā. Profesiju grupā Nr. 5161 ISCO versijā kā piemēri norādīti astrologs, nākotnes zīlnieks, numerologs un zīlnieks, kas pareģo pēc rokas (plauksta līnijām, palmists)¹³. Savukārt Latvijas profesiju klasifikatorā šeit ietverti – astrologs, okultists, zīlnieks, ekstrasenss, un no šīs redakcijas 2021. gadā svītroti hiromants un bioenerģētiķis¹⁴. Nav skaidrs, kādēļ šajā grupā latviešu valodā "iekļūvis" okultists, ekstrasenss un bioenerģētiķis, turklāt pēdējie divi būtu atbilstoši profesiju grupai Nr. 3230¹⁵.

Profesiju grupa Nr. 3230, kas Latvijas katalogā ir nosaukta "**Alternatīvās** un papildinošās medicīnas speciālisti"¹⁶, ISCO versijā ir "**Tradicionālās** (izcēlums – A. L.) un papildinošās medicīnas speciālisti", iekļaujot akupunktūras, ājurvēdas speciālistu, kaulu ievilcēju, zālīšu zinātāju, homeopātijas speciālistu, skrāpēšanas speciālistu un

12 ISCO – The International Classification of Occupations. Available: <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/classification-occupation/> [Accessed 27.07.2023.].

13 *Astrologer, Fortune-teller, Numerologist, Palmist.*

14 Svītrots ar MK 04.02.2021. noteikumiem Nr. 75. Skat. Ministru kabineta noteikumi Nr. 264 (Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām) vēsturisko redakciju 27.03.2020.–09.02.2021.: <https://likumi.lv/ta/id/291004> [sk. 27.07.2023.].

15 Plašāk par šo profesiju grupu aprakstiem, saistīto profesiju pienākumiem skat. Lielbārdis 2013: 68–70.

16 Ministru kabineta noteikumi Nr. 264 (23.05.2017.). Aktuālā redakcija: <https://likumi.lv/ta/id/291004> [sk. 27.07.2023.].

banku (podīņu, radziņu) licēju, vārdotāju¹⁷. Sastatot ar piemēriem, ko atklāj ar tautas medicīnu saistītie folkloras žanri (ticējumi, buramvārdi) un personīgās pieredzes stāsti, daļai nosaukumu rodas arī atbilstmes latviešu tradīcijās: kaulu ievilcējs būtu kaulu licēja; zālīšu zinātājs būtu zāļu sieva; skrāpēšanas speciālists būtu raibītāja; banku licējs būtu podīņu vai radziņu licēja. Salīdzinošajiem piemēriem ir sieviešu dzimtes galotne, jo, balstoties folkloras materiālos, šīs tautas medicīnas metodes praktizējušas galvenokārt sievietes.

Klasifikatora ISCO aktuālajā redakcijā "Reliģisko lietu speciālisti" (Nr. 3413) līdzās sludinātājam, mūkam un mūķenei kā piederīgs šai grupai ir minēts *faith healer*¹⁸, kas, atskatoties latviešu kultūrvēsturē, ietvertu reliģijas (piemēram, kristietības) reprezentējoša pārstāvja (garīdznieks, priesteris, mūks), kas ieguvis reliģijā balstītu vai noteiktas konfesijas atzītu izglītību, veiktu ārstēšanu, izmantojot, piemēram, ticības spēku, lūgšanas, svētītas vielas, priekšmetus u. tml. Savukārt mūsdienu garīguma kontekstā apzīmējums *faith healer* būtu attiecināms uz mūsdienu sabiedrībā izplatītās kristiešu kopienās, piemēram, Jaunā paaudze, Septītās dienas Adventistu baznīca u. c., piekoptām dziedināšanas praksēm.

Caur šo katalogu Latvijas alternatīvās (tradicionālās) medicīnas pārstāvji, dziednieki un nākotnes pareģotāji iekļaujas kopējā Eiropas darba tirgū un izpratnes sistēmā. Starptautiskais profesiju klasifikators vēsta, ka dziednieki kā profesija ar attiecīgo darbības aprakstu jau 20. gs otrajā pusē Eiropas valstīs funkcionēja kā tradicionālās un papildinošās medicīnas speciālisti¹⁹, kamēr Latvijā padomju ideoloģija tiecās izskaust tautas/vernakulārās reliģijas prakses, ierobežoja kristīgo konfesiju darbību un reliģiskās prakses sabiedrības ikdienas un svētku pieredzē, kā arī apkaroja tradicionālās/tautas medicīnas tradīcijas.

Otrs nozīmīgs solis dziednieku profesijas atzīšanā bija iespēja caur dažādām uzņēmējdarbības formām (SIA, IK, pašnodarbinātā persona) legalizēt ieņēmumus un maksāt nodokļus no saimnieciskās darbības, t. i., no samaksas par dziednieka pakalpojumiem. Skatot Valsts ieņēmumu dienesta (VID) apkopotos datus par 2023. gada janvāri, ko snieguši 16 darba devēji, redzams, ka profesijas "Dziednieks" (kods Nr. 323001) pārstāvju vidējais darba stundu skaits mēnesī ir 89 stundas (160 stundas

17 *Acupuncture technician, Ayurvedic technician, Bonesetter, Herbalist, Homeopathy technician, Scraping and cupping therapist, Village healer, Witch doctor*. Pēdējie divi kā sinonīmi apzīmējumam "vārdotājs". Autora tulkojums.

18 *Faith healer, Lay preacher, Monk, Nun*. Iespējams, atbilstošs tulkojums apzīmējumam *faith healer* varētu būt 'dziedinātājs ticībā' (angļu *faith healing* – 'dziedināšana ticībā'), šķirot no jēdziena "dziednieks".

19 Sal. skatīt Skultans 2022; Kleinman 1984.

mēnesī ir pilna slodze), par vienu darba stundu saņemot 6,98 eiro (vidējā stundas tarifa likme), savukārt par astrologiem un zīlniekiem datu nav²⁰. Gūstot informāciju no intervijām ar dziedniekiem un klientiem, noprotams, ka daļa šo profesiju pārstāvju joprojām nav reģistrējuši savu saimniecisko vai komercdarbību, kā arī, salīdzinot VID datus ar pašu dziednieku pakalpojumu noteiktajām cenām, tās būtiski atšķiras. Tomēr daudzi dziednieki valsts ekonomikā piedalās, maksājot nodokļus kā individuālie komersanti un pašnodarbinātās personas, tādējādi atklājot un arī legalizējot savas dziednieciskās prakses, metodes un paņēmienus.

Vārdošana un dziedniecība: tradīcijas attīstība

Līdz ar Atmodas laiku un Latvijas neatkarības atgūšanu 1991. gadā strauji attīstījās dziednieku kopiena²¹, un auga arī pieprasījums pēc dziednieku pakalpojumiem. Interese par dziedniecību ir saistāma ar tautas medicīnas praktizēšanas aizlieguma atcelšanu, kas pastāvēja padomju periodā, paredzot ideoloģiski motivētu sabiedrības nopelumu vai pat kriminālatbildību par neatļautu ārstniecības praksi²², akceptējot tikai konvencionālās medicīnas pieejas. Par spīti ierobežojumiem, dziedniecība 20. gs. 80. gados iekļāvās folkloras kustības radītajā vispārējā interesē par folkloras mantojumu. No vienas puses, dziednieki savu praksi centās balstīt lokālās un mantotās tradīcijās, taču, no otras puses, bija atvērti jauniem dziedniecības paņēmieniem un praksēm, kas 80.–90. gadu mijā izplatījās arī citās Padomju Savienības republiku sabiedrībās. Situācija Latvijā bija līdzīga tai, ko zviedru antropoloģe Gaļina Lindkvista (*Lindquist*, 1955–2008) aprakstījusi Krievijā pagājušā gadsimta 90. gados – dziedniecība no padomju varas aizliegtas un pagrīdē esošas nodarbes pēkšņi kļuva redzama it visur – reklāmās, avīzēs, radio un televīzijā. Dziednieki kļuva par tirgus ekonomikas dalībniekiem (Lindquist 2006: 35). Arī Latvijā 90. gadu pirmajā pusē bija vērojams straujš dziedniecības praktizētāju skaita pieaugums un plaša sabiedrības iesaiste caur televīzijas pārraidēm, publikācijām

20 Nav iekļautas retās profesijas, dati skatāmi arī par citiem mēnešiem. Skat. Informācija par darba vietām 2023. gadā atbilstoši profesiju klasifikatoram: <https://www.vid.gov.lv/lv/informacija-par-darba-vietam-2023gada-atbilstosi-profesiju-klasifikatoram> [sk. 27.07.2023.].

21 Par dziednieku kustību plašāk skat. Lielbārdis 2013.

22 Aizliegums nodarboties ar neatļautu ārstniecību personai bez medicīnas izglītības bija sodāma un ierobežojama nodarbe jau starpkaru periodā. Skat. *Ārstniecības likums* (1937). Rīga: Valsts tipogrāfija, 12.–13. lpp. (III nod., 42. pants); *Sodu likums ar komentāriem* (1936). Sast. Mincs, Pauls; Lauva, Jānis. Rīga: Valsts tipogrāfija, 18.–19. lpp. (35. pants), 116.–117. lpp. (217., 218. pants); *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss* (1984). Rīga: Avots, 202. lpp. (223. pants).

drukātajos masu medijos, reklāmām plašsaziņas līdzekļos un publiskajā pilsētvidē²³. Mainoties politiskajai sistēmai, kļuva brīvāka pieeja, informācijas aprite un attieksme pret tautas un alternatīvās medicīnas praksēm. Slimību dziedināšanu un diagnostiku sāka piedāvāt ekstrasensi, ājurvēdas un reiki speciālisti, bioenerģētiķi, auru u. c. speciālisti.

Biomedicīnas un reliģiju pētnieks Džefs Levins (*Levin*), analizējot mūsdienu dziedniecības prakses, izdala četrus enerģiju dziedināšanas veidus, tos nosaucot par tradīcijām: Austrumāzijas tradīcija, Rietumu profesionālā tradīcija, bioenerģijas tradīcija un mūsdienu metafiziskā tradīcija (Levin 2011: 14). Minētās tradīcijas novērojamas arī Latvijas dziednieku praksēs, ko ilustrē Rietumu kultūru visaptverošais enerģiju dziedināšanas un dziedniecības paņēmieni pārnacionālais raksturs. Piemērojot Dž. Levina dalījumu, mūsdienu dziedniecība Latvijā ir tuvāka bioenerģijas tradīcijai, kas raksturīga Austrumeiropai un ar Padomju Savienību pagātnē saistītajām valstīm (Levin 2011: 16–17). Ņemot vērā krievu valodas lomu padomju un pēcpadomju telpā 20. gs. 90. gados, arī Latvijas dziednieku vidi ietekmēja gan kaimiņzemes masu mediju pieejamība, izdotā literatūra, gan arī lektoru viesošanās, tādējādi atstājot iespaidu arī uz dziedniecības idejām un praksēm Latvijā.

Apstiprinot, ka folklorā pastāv un variējas gan lauku, gan pilsētvidē, kā arī tās vērtējamas vienlīdz nozīmīgi folkloras tradīciju saglabāšanā un attīstībā, tautas medicīnas tradīciju funkcionēšanā tomēr saskatāmas atšķirības, ko noteic vārdošanas un dziedniecības dažādie principi. Uz atšķirīgām tradīcijas vidēm, pētot zināšanu nodošanas veidus dziednieku vidū 20. gs. 90. gados, norādījusi arī igauņu folkloras pētniece Mare Koiva (*Kõiva*, 1954) (Kõiva 1996: 1). Latviešu folklorā un mūsdienu tradīciju funkcionēšanā dalījumu nosaka veids, kā vārdotāji un dziednieki organizē savu darbību – vai izvietoj reklāmas publiskajā ār- un iekštelpā, sociālajos medijos; vai dibina uzņēmumus un iesaistās tīklojumos, biedrībās, organizācijās; vai ieguvuši dziednieka izglītību, apmeklējot seminārus un kursus; vai ir noteikuši uzcenojumu par noteiktiem pakalpojumiem; kādas vielas un priekšmetus dziedniecībā izmanto. Lauku vidē dziednieki darbojas savrup, neiesaistoties asociācijās vai biedrībās; tiem nav aktuāla dziedniecības izglītība, kursi vai sertifikāti, jo zināšanas un spējas tiek saistītas

23 Kopš 20. gs. 90. gadiem sabiedrībai pieejams visai plašs dziedniecībai veltītu drukātu un elektronisku izdevumu klāsts, piemēram, "Dziednieks" (1996–2005, paralēli arī krievu valodā *Celitel*, 1996–1999, izdevējs "Latvijas Tautas dziednieku asociācija"), "Zintnieks" (kopš 1997. gada, izdevniecība "Zintnieks"), "Patiesā Dzīve" (kopš 2005. gada, izdevniecība "Rīgas Viļņi"), "Citādā Pasaule" (kopš 2010. gada, izdevniecība "Dienas žurnāli"), kalendārs "Dziednieku padomi" (ar pārtraukumiem kopš 1999. gada, izdevniecība "Zintnieks"); televīzijas raidījumi, kas gan popularizē dziednieku darbību ("Ekstrasensi", LNT, 2011. gads), gan atmasko negodprātīgu un sabiedrību maldinošu praksi ("Karmas latvieši", TV3, 2022. gads); kā arī individuāli dziednieku portreti vai intervijas dažādos plašsaziņas līdzekļos. Skat. plašāk Liebārdis 2013: 70–71.

galvenokārt ar mantotu tradīciju; arī samaksas veids nav stingri noteikts; apvārdotas tiek dzeramas un smērējamas vielas, kas zināmas jau tradīcijā. Savukārt pilsētvidē dziednieki un zīlnieki dibina apvienības, līgas, biedrības, asociācijas, akadēmijas u. c. sabiedriskas vai juridiskas organizācijas, kļūstot par darba devējiem un ņēmējiem, kas no savas komercprakses gūst peļņu un maksā nodokļus (Lielbārdis 2013: 67), kā arī aktīvi lieto sociālos medijus. Vārdotāja Malvīne Kapača (1934–2023) 2005. gadā intervijā par savas darbības veidu vēstīja:

To mēs nevaram nevienam parādīt. Es ārstēju cilvēkus, tad es viņu [Bībeli] lieku uz galda, atšķirīgu lapas un skaitu [lasu, runāju] un ārstēju. Bībele. Neparasta. Tādu Latvijā nav. Es esmu daudz apbraukusi un ar daudziem dziedniekiem satikusies. Un te man bija daudzi dziednieki, visi viltņieki bija ieradušies mājās. Viņi teica, tā man solīja, lai es dodu nokopēt. Viņi man pārkopēs jaunu. Es teicu: "Ne! Viņa daudz vēl strādās!" Nevienam viņu nedošu, nevienam viņu nerādīšu. Un ka viņi mani uzaicināja pie sevis uz to sanāksmi, viņi teica, lai es eju ar viņiem kompānijā. Es teicu: "Nē, es nevaru ar jums vienoties – es neesu dziedniece, es esu vārdotāja!" Es teicu, es vārdoju. Tikai ar Dieva vārdiem es ārstēju cilvēkus. (Intervija ar Malvīni Kapaču 12.12.2005.)

Teicēja paskaidroja atšķirības starp dziedniekiem un vārdotājiem, kā pamatu minot vārdošanu, kas šajā piemērā nozīmē Bībeles tekstu lietošanu buramvārdu funkcijā, tos lasot, klusi izrunājot, t. i., – vārdojot.

Skatot vārdošanas tradīcijas mūsdienu prakšu kontekstā, tas, vai tiek izmantoti buramvārdi vai nē, ir būtisks aspekts tradīcijas nošķīrumā un attīstībā. Nodalot tradīcijas funkcionēšanas vides un skatot tradīciju pagātnes vai tagadnes perspektīvā, būtu lietojami divi termini – vārdošana un dziedniecība. Pirmais raksturo lauku vidi un tautas ārstniecību, iekļaujot buramvārdu skaitīšanu jeb vārdošanu kā pamatkomponentu, savukārt dziedniecība attiecināma uz pilsētvidi, uzsverot mūsdienu garīgumam raksturīgo dziedniecības elementu, paņēmienu un prakšu dažādību. Turklāt dziednieks kā termins ar nozīmi, kas tuva vārdotājam, tautas medicīnas praktiķim, no dialektisma vispārējā valodas lietojumā nonāca 20. gs. 80. gados Atmodas periodā folkloras kustības ietekmē. Starpkaru periodā un padomju režīma pirmajās desmitgadēs ar "dziedniecību" apzīmēja dažādu ārstniecisko jeb dziedniecisko avotu, dūņu utt. pielietojumu konvencionālajā medicīnā, savukārt par dziednīcu medicīnas literatūrā un plašsaziņas līdzekļos dēvēja sanatoriju, piemēram, Ķemeros vai Krimuldā. Līdz ar Atmodas periodu dziedniecība tika attiecināta uz tautas medicīnas praktiķiem, kļūstot par vārda pamatnozīmi.

Vārdotājiem, kas dzīvo un darbojas lauku vidē, ierasti nav pieņemšanas telpas. Klienti tiek uzņemti dzīvojamajā istabā, un tajā var būt kāda vairāk ierasta vieta (telpas daļa vai galds), kur notiek saruna ar pacientu, veikta kāda tautas medicīnas procedūra, apvārdots ūdens utt. Savukārt dziednieces, kura reprezentē mūsdienu dziednāšanas tradīciju pilsētvidē, irētajā kabinetā bija divas telpas: pirmā – uzgaidāmā

telpa, kas paredzēta sarunām, otrā – dziednieces darbam. Pirmajā telpā bija neliels žurnālgaldiņš, daži krēsli, sienas plauktā izvietots dziednieces prasmes un kvalifikāciju apstiprinošs sertifikāts, apliecība, pakalpojumu cenrādis, kā arī caurspīdīgas pīramīdas un lodes. Stūrī pie loga – zvaniņi ar rokturi un stikla vāze piepildīta ar blāvi krāsainiem akmentiņiem un krellēm, kas līdz ar priekšstatiem no dažādām dziedināšanas sistēmām nonākušas dziednieces praksē un telpas interjerā, apmeklētājos raisot noslēpumainību. Otrajā telpā novietots rakstāmgalds un kušete, atgādinot konvencionālās medicīnas procedūru kabinetu.

Ja 19.–20. gs. latviešu folkloras vākumos buramvārdi bija tautas medicīnu veidojošs pamatžanrs, tad mūsdienu praksēs tie tiek izmantoti arvien mazāk un tiem ir tiecība zust no dziednieku repertuāra, aizstājot tos ar *spēka dainām*, *spēka dziesmām*, *spēka zīmēm* (Krišmane 2012; Strautmane 2014) un dziedināšanu ar enerģiju. Dziedniece par savu darbu stāsta:

Es sāku ar masāžu. Es ņēmu fiziskā līmenī masāžā nost blokus. Cilvēks aizgāja tīrs, brīvs. Ņēmu visus tos nost, tad pamazām, pamazām. Tagad es masāžas vairs ne, tagad arī kārtuju, bet es sakārtoju kanālus. Veru vaļā, ņemu nost blokus tāpat ar roku. [...] Bloki ir tur, kur enerģija ir aiztaisīta ciet, kur mums ir 7 pamatkanāli. Kājās šeit 7 un 14 punkti ķermenī, un vēl 14 galvā. Tie punkti ir aiztaisīti ciet, tad tas ir bloks. [...] Es nevaru pastāstīt, kā es strādāju, jo roka pati to dara. Viņa karsē – auksts, karsē – viņa noņem nost, viņa taisa... Ar otru roku paņem nost enerģiju. Es nezinu, kā es strādāju. (LFK Dig2, a72)²⁴

Dziedniece par savām darbības jomām sauc dziedināšanu un gaišredzību, ko mantojusi no tēva, lai arī to nepraktizējot. Savukārt dziedniecību apgūvusi pie dažādiem Latvijas dziedniekiem un pirtniekiem:

Man ir diplomu vesela kaste mājās, tur ir jāskatās. Pirmīt bija ājurvēda, bet tas bija kopā... "Akvilonā" tas bija, tāda dziedniecības skola. Bet tur ir 18 virzieni. Ļoti tev skats paplašinās par šīm lietām, kas vispār ir dziedniecības virzieni. [...] Es beidzu "Akvilonu", bet es saku, es nestrādāju. Es esmu pateicīga par šo brīnumaino mācību – gan Su-džok, gan ko tik tur nemācīja, gan arī ājurvēdu. (LFK Dig2, a72)

Dažādu izglītojošu nozares kursu un semināru apmeklēšana ir vēl viena raksturojoša iezīme, šķirot tradīciju funkcionēšanu lauku un pilsētvidē. Par kursu un semināru apmeklējumu tiek izsniegti izglītības un kvalifikācijas apliecinājumi – sertifikāti, kas redzami arī dziednieces kabinetā. Sertifikātu dziedniecei izsniegusi biedrība "Tautas medicīnas centrs", kas nodarbojas ar "tautas medicīnas speciālistu (dziednieku, zintnieku, rīkstnieku, vārdotāju, jogas, ājurvēda, reiki) racionālo atziņu vākšanu un pētīšanu; alternatīvas un tautas medicīnas attīstības sistēmu un metožu apzināšanu,

24 Šeit un turpmāk – fragmenti no intervijas ar dziednieci (vārds netiek minēts, dzim. 1966. gadā) 2022. gada 18. jūlijā. Intervija ar ierobežotu pieejamību deponēta LFK Digitālajā arhīvā, LFK Dig2, a72.

speciālistu apmācību; topošo dziednieku, ekstrasensu un citu tautas medicīnas speciālistu sertifikāciju, profesionālo dziednieku resertifikāciju; goda nosaukumu – Latvijas tautas dziednieks, Latvijas labākais dziednieks piešķiršanu²⁵. Sertifikāts dod atzīšanu, darbības leģitimizāciju, savukārt krusts iekš biedrības logo kā medicīniskās palīdzības simbols raisa klientos asociācijas ar konvencionālo medicīnu. Sertifikāts dziednieces kabinetā ir novietots redzamā vietā – pirmajā telpā uz plaukta.

Turpat uz plaukta arī pakalpojumu cenu saraksts. Tajā uzskaitīti pakalpojuma veidi – darbs no attāluma, diagnostika, darbs ar enerģiju, kanālu atvēršana un to balanss, attīrīšana, taro izlikums, ūdens uzlāde enerģijai, ūdens uzlāde dziedniecībai. Dziedniece strādā arī no attāluma, izmanto programmu *Skype*, veic sāpju noņemšanu attālināti pa telefonu. Samaksa proporcionāli klienta ienākumiem mēnesī. Šeit saskatāmi tradīcijās balstīti dziedināšanas veidi – ūdens uzlāde (apvārdošana), slimību ārstēšana attālināti, tomēr uzsvars ir uz enerģijām un kanāliem, to tīrīšanu. Dziednieku vidē tiek lietota arī īpaša profesionālā leksika, slēpjot dažādu terminu, nosaukumu, darbības apzīmējumu nozīmes un jēgu, kas plašai sabiedrībai jeb lajiem var palikt arī pilnībā vai daļēji neizprasta.

Laikmeta nospiedumus dziednieku darbībā atstājusi arī tehnoloģiju attīstība. Līdz ar paaudžu maiņu un digitālo rīku lietojumu plašā sabiedrībā arī tautas medicīnas praktiķu vidū ir uzlabojušās interneta lietošanas prasmes. Sociālie mediji un digitālās komunikācijas rīki (*Skype*, *Zoom*) tiek izmantoti gan saziņai ar klientiem, gan dziednieciskiem seansiem, gan arī reklāmas izvietošanai. Mūsdienu pētījumi liecina, ka Latvijā sabiedrības komunikācija, informācijas un zināšanu apmaiņa lielā mērā notiek, izmantojot sociālos medijus (Kazaka 2011; Bucholtz 2015), un tendence turpina pieaugt (NEPL 2022). Mūsdienu tehnoloģiju lietošana dziednieku vidē nodrošina ātrāku informācijas apmaiņu, komunikāciju ar klientiem un plašāku interesentu loku dziedniecības pakalpojumiem.

Nobeigums: vilšanās kā motivācija

Rietumu sabiedrībai sekularizējoties, racionalizējoties un individualizējoties, lielās un tradicionālās reliģijas, šķiet, nespēj nodrošināt garīgo papildījumu dažādās cilvēka dzīves situācijās un dažādām sabiedrības interešu grupām. Mūsdienu garīgo pieredžu meklējumi, tostarp dziedniecībā, ir vērsti uz aizmirstām vai tieši pretēji – jaunradītām reliģijām, kā arī uz dažādu reliģisko sistēmu un priekšstatu sapludināšanu individuālā praksē, aizgūstot, saglabājot un pielietojot vien lietderīgo. Vērtējot mūsdienu situāciju kopš

25 Tautas medicīnas centrs. Pieejams: <http://www.dziednieks.lv/Tautas-medic%C4%ABnas-centrs/> [sk. 27.07.2023.].

20.–21. gadsimta mijas, austrāliešu pētnieks Deivids Teisijs (*Tacey*, 1953) norādījis, ka garīguma revolūcija mūs ievedusi jaunā sociālā situācijā – mēs ne tikai esam pāraguši tehniskās zinātnes un humānisma vērtības un pieņēmumus, bet arī vairs ne-jūtamiem ērti tradicionālo reliģiju ietvaros (Tacey 2004: 1). Ne tikai neērtības sajūta, bet arī vilšanās dažādu reliģiju un konfesiju piedāvājumā ir veicinājusi citas alternatīvas vai garīgas pieredzes meklējumus, kas dažkārt novedusi pie dziedniecības praktizēšanas. Šis bija viens no iemesliem, kādēļ arī jau minētā dziedniece pievērsās šai nodarbei. Tam par pamatu kalpoja saruna ar mācītāju pēc vairāku viņai tuvu cilvēku zaudēšanas īsā laikā:

Un es tam mācītājam prasu, kāpēc ar mani tas tā notiek. Es ļoti pārdzīvoju, ļoti. Es nevarēju saprast, kāpēc viņiem jāaiziet. Un tad nebija tā sapratne par reinkarnācijām... Arī ja būtu, tik un tā pārdzīvotu, jo tie mani cilvēki tomēr. Un viņš man saka: "Dievs tevi pārbauda, cik stipra tu esi savā ticībā, ar taviem tuviniekiem". Saprotat, ko viņš izdarīja? [Smejas] Jūs saprotat, ko viņš izdarīja? Es saku: "Tas ir Dievs? Tas nav Dievs. Dievs lai mani pārbaudītu, atņemot man tuvus cilvēkus?" [...] Ārprāts! Un tad bija tas nē. Tad sākās tie budismi, viss. Un tad es nezinu, kādā veidā kaut kā ājurvēda, kaut kādi šie te... (LFK Dig2)

Nereti vilšanās arī konvencionālajā medicīnā, kā to aprakstījusi E. Ruso, pētot dziedniekus pilsētvidē Atēnās (Grieķija) un Lisabonā (Portugāle), bijis iegansts, lai pievērstos dziedniecības praktizēšanai (Roussou 2021: 5). Lai arī vairumā Eiropas valstu primārā veselības aprūpe tiek nodrošināta, tomēr ilgā gaidīšana rindā, medicīnas personāla laika trūkums ieklausīties pacientos, kā arī nespēja veselības sarežģījumu atrisināt ar konvencionālās medicīnas metodēm ir iemesli, kādēļ ļaudis meklē palīdzību pie dziedniekiem arī Latvijā. Atsevišķos gadījumos salīdzinoši dārgie medikamenti un ārstniecisko procedūru izmaksas konvencionālo medicīnu darījušas daļēji nepieejamu finansiāli mazāk nodrošinātām sabiedrības grupām jau vēsturiski, tāpat vajadzība pēc citādas pieejas un komunikācijas rosina palīdzību meklēt pie papildinošās un alternatīvās medicīnas personāla, kam mūsdienās pieder arī dziednieki.

Dziedniecības piederību papildinošajai medicīnai kā citās Eiropas valstīs, tā arī Latvijā noteic vienota profesiju sistēma, savukārt gūto ienākumu deklarēšana par dziedniecības pakalpojumiem caur dažādām uzņēmējdarbības formām šīs profesijas iekļauj kopējā valsts ekonomikā, tādējādi padarot šīs nodarbes leģitīmas. Profesiju katalogam ir būtiska loma ne tikai kā normatīvam un reglamentējošam dokumentam, kas ietekmē attiecīgo profesiju un nodokļu sistēmas administrējošo vidi, bet arī atbalsojas un veido izpratni par dziedniecību plašākā Latvijas sabiedrībā, tostarp dziednieku vidē. Dziedniecība ir pakļauta administratīvai un juridiskai nomenklatūrai un tiecas darboties esošo valsts pārvaldes noteikto normu un formu ietvaros, kas nozari padara caurskatāmāku un plašākai sabiedrībai izprotamāku, vienlaikus mazinot dziedniecības noslēpumainību.

Mūsdienās būtiska nozīme ir dziedniecības atzīšanai no konvencionālās medicīnas pārstāvju puses. Dziedniecībai kā alternatīvās un papildinošās medicīnas nozarei līdzās konvencionālajai medicīnai šobrīd tiek ierādīta arvien nozīmīgāka loma, publiskajā telpā izskanot profesionālu mediķu ieteikumiem noteiktas ārstnieciskās procedūras papildināt ar dziednieka apmeklējumu, apstiprinot, ka individuālais garīgais papildījums, pašiedvesma un emocionālā labsajūta ir nozīmīga fiziskās dziedināšanas daļa. Taču, papildinošajai medicīnai ieņemot arvien nozīmīgāku vietu veselības aprūpē, tas nākamībā var radīt arī saspīlējuma situācijas starp šīm profesiju grupām.

Analizējot pieredzes, kas skar institucionālo reliģiju un individuālus garīguma meklējumus, pagātnes un tagadnes saskare ir uzskatāma. No vienas puses, tās ir reliģiskās normas un priekšraksti, arī valsts normatīvais regulējums, kas noteic sabiedrības uzvedību un rīcību, no otras puses, tās ir dziļi individuālas garīguma vajadzības un tiekšanās pēc izvēles brīvības šo vajadzību piepildīšanā. Pētījumi, tostarp pilsētās, liecina, ka Rietumu sabiedrībā 20–40 % iedzīvotāju iesaistās dažādās ar mūsdienu garīgumu saistītu sociālu vai reliģisku kopienu aktivitātēs vai seko to rosinātam dzīvesveidam, savukārt no tiem, ņemot vērā gan praktiķus, gan dalībniekus, 80 % ir sievietes (Sointu, Woodhead 2008: 259). Lai arī Latvijā līdz šim nav veikti līdzīgi pētījumi, saistoša ir pētījumu centra SKDS kopš 1998. gada veiktā aptauja par māņticību, kur atsevišķi jautājumi tieši saistāmi ar dziednieku, ekstrasensu darbību²⁶.

Vārdošanas tradīcijas un dziedniecības prakses mūsdienās saskaras un koncentrējas pilsētās. Vārdošanas tradīcijām zūdot, dziedniecības praktizēšana no lauku vides un Latvijas mazpilsētām, kuru sabiedrība noveco un *iztukšojas* (Dzenovska 2012), pārceļas uz lielākām pilsētām, kur pieejams plašāks klientu loks un paredzama lielāka brīvība, arī anonimitāte. Rīga, kas ir ne tikai administratīvais un ekonomiskais Latvijas centrs, ir kļuvusi arī par jaunradīto dziedniecības tradīciju un to variēšanās centru. Lai arī katram no dziedniekiem ir atšķirīga tradīciju mantošanas pieredze, citāda pieeja komunikācijā ar klientiem, kā arī individuāls dziedniecības veids, tomēr to darbībā redzamas līdzības, kas ļauj runāt par līdzīgām mūsdienu garīguma praksēm Eiropā un pasaulē, pārsniedzot lauku un pilsētvides, kā arī nacionālo tradīciju robežas. Dziedniecības tradīciju izmaiņas un jaunievedumu izplatību nodrošina ne tikai pilsētvide, bet arī interneta, digitālo platformu un sociālo tīklu izmantošana sabiedrībā, tostarp arī dziednieku vidū, sniedzot plašākas darba, izglītības un komunikācijas iespējas, nekā tās bija vēl nesenā pagātnē, piemēram, 20.–21. gs. mijā.

26 Kaktiņš, Arnis (2019). *SKDS dati*. Twitter.com, 22.09. <https://twitter.com/arniskaktins/status/1175836280732749824> [sk. 26.08.2023.]; sal. skat. arī pētījumu par maģisko domāšanu medicīnas studentu vidū (Utināns 2015).

Intervijas

LFK Dig2, a72. Intervija ar dziednieci 18.07.2022. Latviešu folkloras krātuve.

Intervija ar Malvīni Kapaču 12.12.2005. Aigara Lielbārža personīgais arhīvs.

Literatūra

Aitamurto, Kaarina; Simpson, Scott (2014). *Modern Pagan and Native Faith Movements in Central and Eastern Europe*. Abingdon, New York: Routledge.

Arons, Kārlis (1966). *Brīnumdari*. Rīga: Liesma.

Asprem, Egil; Granholm, Kennet (2013). *Contemporary Esotericism*.

Sheffield, Bristol: Equinox Publishing Ltd.

Ārstniecības likums (1937). Rīga: Valsts tipogrāfija.

Bauman, Richard (1983). The Field Study of Folklore in Context. *Handbook of American Folklore*. Bloomington: Indiana University Press, pp. 362–368.

Bauman, Richard (2004). *A World of Other's Words*. Oxford: Blackwell.

Bausinger, Hermann (1990). *Folk Culture in a World of Technology*. Bloomington: Indiana University Press.

Ben-Amos, Dan (1971). Toward a Definition of Folklore in Context.

The Journal of American Folklore, No. 84(331), pp. 3–15. DOI: 10.2307/539729.

Ben-Amos, Dan (1993). "Context" in Context. *Western Folklore*, No. 52(2/4), pp. 209–226.

Black, Winston (2020). *Medicine and Healing in the Premodern West*. Peterborough: Broadview Press.

Bowman, Marion; Valk, Ülo (2014). Introduction: Vernacular religion, generic expressions and the dynamics of belief. *Vernacular Religion in Everyday Life: Expressions of Belief*. London, New York: Routledge, pp. 1–19.

Bowman, Marion (2001). The People's Princess: Vernacular Religion and Politics in the Mourning for Diana. *Acta Ethnographica Hungarica*, No. 46(1–2), pp. 36–49.

DOI: 10.1556/AEthn.46.2001.1-2.5.

Brīvēznieks-Treilands, Fricis (1881). *Materialy po jetnografii latyšshskogo plemeni*. T. IV.

Moskva: Imperatorskoe Obshhestvo Ljubitelej Estestvoznaniija, Antropologii i Jetnografii.

Bucholtz, Ianis (2015). Media use among social networking site users in Latvia.

International Journal of Communication, No. 9(1), pp. 2653–2673.

Bula, Dace (2011). *Mūsdienu folkloristika. Paradigmas maiņa*. Rīga: Zinātne.

Cianci, Elenora; Wolf, Nicholas (2022). *The Language of Magic*. Milano: LED.

Dégh, Linda (1979). Grimm's "Household Tales" and Its Place in the Household:

The Social Relevance of a Controversial Classic. *Western Folklore*, No. 38(2), pp. 83–103.

DOI: 10.2307/1498562.

Dégh, Linda (1996). What is a belief legend? *Folklore*, No. 107(1–2), pp. 33–46.

DOI: 10.1080/0015587X.1996.9715912.

Dorson, Richard M. (1970). Is There a Folk in the City? *The Journal of American Folklore*, No. 83(328), pp.185–216.

- Dorson, Richard M. (1968). Legends and Tall Tales. T. P. Coffin (ed.). *Our Living Traditions: An Introduction to American Folklore*. New York: Basic Books, pp. 154–169.
- Dzenovska, Dace (2012). *Aizbraukšana un tukšums Latvijas laukos: starp zudušām un iespējamām nākotnēm*. Rīga: Biznesa augstskola Turība.
- Gauthier, François; Martikainen, Tuomas (2013). Religion in consumer society: Brands, consumers and markets. *Religion in Consumer Society: Brands, Consumers and Markets*. Farnham and Burlington: Ashgate. DOI: 10.1080/13537903.2015.986995.
- Kaktiņš, Arnis (2019). *SKDS dati*. Twitter.com, 22.09. <https://twitter.com/arniskaktins/status/1175836280732749824> [sk. 26.08.2023.].
- Kaptchuk, Ted J. (2002). The placebo effect in alternative medicine: Can the performance of a healing ritual have clinical significance? *Annals of Internal Medicine*, No. 136(11), pp. 817–825. DOI: 10.7326/0003-4819-136-11-200206040-00011.
- Karlsone, Anete (2013). *Dziesmu svētki un tautiskā tērpa attīstība Latvijā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimtā*. Rīga: Zinātne.
- Kazaka, Olga (2011). Corporate Communication in Social Media in Latvia. *Acta Universitatis Sapientiae, Social Analysis*, No. 1(2), pp. 241–259.
- Kleinman, Arthur (1984). Indigenous systems of healing: questions for professional, popular, and folk care. Salmon, J. Warren (ed.). *Alternative medicines, popular and policy perspectives*. London: Tavistock Publications, pp. 138–164.
- Klotiņš, Arnolds (2002). The Latvian Neo-folklore Movement and the Political Changes of the Late 20th Century. *World of Music*, No. 44(3), pp. 107–130.
- Kõiva, Mare (1996). The Transmission of Knowledge among Estonian Witch Doctors. *Folklore*. Vol. 2, pp. 41–72. <https://www.folklore.ee/folklore/vol2/docdoc.htm> [Accessed 27.08.2023.].
- Krišmane, Sarmīte (2012). *Spēka dziesmas: trejdeviņas latviešu tautasdziesmas*. Ventspils: Latviskās dzīvesziņas biedrība "Latve".
- Kurtz, Edith (1937–1938). *Heilzauber der Letten in Wort und Tat*. Vol. I–II. Rīga: Nachdruck Hannover Hirschheydt d. Ausg. Rīga.
- Ķencis, Toms (2019). *Vācot padomju folkloru*. Rīga: LU LFMI.
- Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss* (1984). Rīga: Avots.
- Levin, Jeff (2022). New Age Healing: Origins, Definitions, and Implications for Religion and Medicine. *Religions*, No. 13(9). DOI: 10.3390/rel13090777.
- Levin, Jeff (2011). Energy healers: Who they are and what they do. *Explore*, No. 7(1), pp. 13–26. DOI: 10.1016/j.explore.2010.10.005.
- Lielbārdis, Aigars (2022). Fotoetnogrāfija un Latviešu folkloras krātuves fotogrāfiju krājums. *Latvijas Nacionālās bibliotēkas Zinātniskie raksti*, Nr. 9, pp. 94–117.
- Lielbārdis, Aigars (2018). Latviešu kalendārs un kristietības ietekme. *Letonica*, Nr. 38, pp. 175–188.
- Lielbārdis, Aigars (2014). The Oral and Written Traditions of Latvian Charms. *Incantatio*, No. 4, pp. 82–94. DOI: 10.7592/incantatio2014_lielbardis.
- Lielbārdis, Aigars (2013). Dziednieku kustība mūsdienu Latvijā. *Letonica*, Nr. 26, pp. 62–75.

- Lindquist, Galina (2006). *Conjuring Hope: Magic and Healing in Contemporary Russia*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Miller, Frank J. (2015). *Folklore for Stalin: Russian Folklore and Pseudo-folklore of the Stalin Era*. London, New York: Routledge. DOI: 10.4324/9781003069751.
- NEPL (2022). Pētījums par Latvijas iedzīvotāju medijpratību un mediju satura lietošanas paradumiem. <https://www.nepl.lv/lv/petijumi> [sk. 27.07.2023.].
- Noteikumi Nr. 264 (2017). Ministru kabineta noteikumi Nr. 264. Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām (23.05.2017.). Aktuālā redakcija: <https://likumi.lv/ta/id/291004> [sk. 27.07.2023.].
- Noteikumi Nr. 241 (2010). Ministru kabineta noteikumi Nr. 241. Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību (18.05.2010.). Vēsturiskā redakcija: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/210806> [sk. 27.07.2023.].
- O'Connor, Kevin (2003). *The History of the Baltic States*. Westport, Connecticut, London: Greenwood Press.
- Ozoliņš, Gatis (2013). The Dievturi Movement in Latvia as Invention of Tradition. Aitamurto, K., Simpson, S. (eds.). *Modern Pagan and Native Faith Movements in Central and Eastern Europe*. London, New York: Routledge, pp. 150–175.
- Ozoliņš, Gatis (2023). Dievturība Latvijā. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/22202>. [sk. 27.07.2023.].
- Plakans, Andrejs (2011). *A Concise History of the Baltic States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Plakans, Andrejs (1971). The Latvian national awakening: Modernization of an intellectual milieu. *Bulletin of Baltic Studies*, No. 2(2), pp. 9–13. DOI: 10.1080/01629777100000131.
- Plutte, Vilis (1896). *Katalogs latviešu etnogrāfiskai izstādei pa 10. arheoloģiskā kongresa laiku Rīgā, 1896. g.* Rīga: Kalniņš un Deičmanis.
- Pócs, Eva (2019). *Charms and Charming. Studies on Magic in Everyday Life*. Ljubljana: Založba.
- Primiano, Leonard Norman (1995). Vernacular Religion and the Search for Method in Religious Folklife. *Western Folklore*, No. 54(1), pp. 37–56. DOI: 10.2307/1499910.
- Profesiju klasifikators (2022). Profesiju klasifikators. <https://www.lm.gov.lv/lv/klasifikacija/profesiju-klasifikators/profesiju-klasifikators-aktualizets-2022gada-8apriili> [sk. 27.07.2023.].
- Roussou, Eugenia (2021). Transnational Spirituality and Healing: An Ethnographic Exploration of Alternative Medicine in Lisbon and Athens. *Anthropology and Medicine*, No. 28(4). DOI: 10.1080/13648470.2021.1888870.
- Sams, Mārtiņš (1921). Par etnogrāfisko fotogrāfiju. V. *Fotogrāfijas Mēnešraksts*, Nr. 5, 120.–122. lpp.
- Santino, Jack (1985). On The Nature of Healing as a Folk Event. *Western Folklore*, No. 44(3), pp. 153–167. DOI: 10.2307/1499833.
- Skultans, Vieda (2022). *Empathy and Healing: Essays in Medical and Narrative Anthropology*. New York, Oxford: Berghahn.
- Mincs, Pauls; Lauva, Jānis (sast.). (1936). *Sodu likums ar komentāriem*. Rīga: Valsts tipogrāfija.
- Sointu, Eeva; Woodhead, Linda (2008). Spirituality, gender, and expressive selfhood.

Journal for the Scientific Study of Religion, No. 47(2), pp. 259–276.

DOI: 10.1111/j.1468-5906.2008.00406.x.

Stasulane, Anita (2023). Current Challenges to the Protection of (Neo)pagans' Religious Freedom in the Baltic States. *Religions*, No. 14(8), p. 1027. DOI: 10.3390/rel14081027.

Stasulane, Anita; Ozoliņš, Gatis (2017). Transformations of neopaganism in Latvia: From survival to revival. *Open Theology*, No. 3(1), pp. 235–248. DOI: 10.1515/opth-2017-0019.

Straubergs, Kārlis (1939–1941). *Latviešu buramie vārdi*. I–II sēj. Rīga: LFK.

Strautmane, Sarmīte (2014) *Spēka dziesmas: uguns*. Ventspils: Latviskās dzīvesziņas biedrība "Latve".

Sutcliffe, Steven; Bowman, Marion (2000). Introduction. *Beyond New Age: Exploring Alternative Spirituality*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Tacey, David (2004). *The Spirituality Revolution: The Emergence of Contemporary Spirituality*. Hove, New York: Brunner–Routledge.

Thomas, Kate J.; Nicholl, Jon P.; Coleman, Piers (2001). Use and expenditure on complementary medicine in England: A population based survey. *Complementary Therapies in Medicine*, No. 9(1), pp. 2–11. DOI: 10.1054/ctim.2000.0407.

Utināns, Artūrs (2015). *Maģiskās domāšanas, ticības paranormālajam un kritiskās domāšanas dispozicijas īpatsvara maiņa medicīnas studiju procesā*. Promocijas darbs. Rīga: Rīgas Stradiņa Universitāte.

Ūdre, Digne (2019). The symbol of the morning star during the third awakening in Latvia (1986–1991): From cultural opposition to non-violent resistance. *Letonica*, No. 39, pp. 149–176.

Zanders, Viesturs (2004). *Rīgas Latviešu biedrības izdevējdarbība (1868–1940)*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.